Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 8 ИЮНЬ 1989 ШУ. ★ № 68 (7726). ★ Мах 3 кеп.

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДЕ

6 июне Москве, съездий Кремлевски Двореце дIахо болх беш хилар СССР халкъа депутатий Съезд.

Iуйрийна 10 сахьат даьннад. Заседани хьаеллаш, председателал деш хиннача депутата **А. В. Горбунова** хоам бир, Iуйрийнарча заседане 2119 депутато регистраци яьлга.

Съезде дIахо дийцар СССР чурчен арахьарчен политика керттерча лостамех дола дош.

Трибуна тIа ва депутат **Б. В. Дадамян.** Карабахерча наха чIоагIа бохам бир Башкире хиннача трагеде. Цхьаннена тIадена во массанега кхоач. Цхьатарра бокъонаш йолча, вежаращха долча халкъий цхьана барт болча дезала мара могаргдац цу тайпарча халача хIамаnна духьалъотта. Къамаьл дечо хоам бир, Арменера а Нагорни Карабахера а доккха во тIакхаьчарна новкъостал дара итташ эзараш сомаш ахчен 40 яьшка медикаменташи яхьийталга.

Депутата дийцар Нагорно-Карабахски автономни область вIашагIйоллара историех, цу регионе хьахиннача дуккхача ирача проблемаех. Из шод хьабоастаргхиларга дог доахийт перестройкас. Оратора хетачох, царех цхьаникъ — Нагорни Карабах Арменех дIатохар. Цхьабакъда, цунна хетачогIа, из проблема къоастаелга юстардаьккхад. Цо цIаькха кертагIдаьккхар: тхона лоархIамегIдар — самоопределене гома чу политически проблема къоастаелга.

Къамаьл дер тIехьа на экономика айяра, регионални хозрасчета. Политически наькъагIа дош цхьан кога тIа ца доаккхе экономика астагIа хургйолга хьахьокх укх факто: НКАО-на лаьрхIа Москвас хьахьожадаь бIаьш миллионаш сомаш, цо яхачогIа, Бакура дIахо ца долхаш дисад.

Цо дукха дийцар къамий самоопределене ленински принцип йоашхаш, оратора хетачогIа, из вайцига телхаю. Из иштта духьала вар Нагорни Карабахе юкъейоалаяьча доал дара къаьсттача формана.

Сумгаитски зулама политически мах бе безаш хиларах дувцаш, цо аьлар: тхогаьна да цу доккхача зулама хьалхара бехктокхам азербайджански халкъа дIатIабиллара, тхона халахет хIанз а цу гIулакха боккъонца бехкебараш хьагуча цабаьха.

Депутата Iодийшар Нагорни Карабахе бахаш болча эрмалоша Съездага даь кхайкарал, хIаьта НКАО эттача хьала хьакъехьарча соцама проект Съездага дIа а елар.

Проблемашта юкъе а проблема я, аьлар депутата **А. А. Соколова,** хабарашта тIа гIолла а ца луш, Iаьдал Советашка дIадалар. Цхьабакъда, аьлар цо, регионий вахаре хоалуш дац халкъа Iаьдал чIоагIденналга. Цул совгIа, тIеххьара законаш, цу даькъе пачхаьалкхен предприятех дола Закон а долаш, юкъедоаладаьчул тIехьагIа, из Iаьдал чIоагIдала дезача, меллуш моттигаш я. Законий а нормативни актий а цхьайола статьяш лерттIа вIаштIехьъяьхан йиззан ца хиларах шоашта пайда эца гIерт цхьайола предприятеш, къаьстта кооперативаш, из цар ду шоашта болча аьттонца, из бахьан долаш алапеш алсамдаьлар, маьха дарегIа дола товараш кIезигделар, финансови хьал телхар.

Оратора дийцар тахан саготагIа йола проблемаш къестаяра йолча СССР халкъа депутатий Съезда а керда хержача СССР Лакхехьарча Совета а таронех — нах кхачанца а дукхагIа эшача товарашца а Iалашбара, регионе экологически нийса боарам оттабара таронех. Царех дуккха проблемаш къоастаяра Iаткъ дерригача боарамашка мехка йоагIаш йола порядоки дисциплинен цахилар.

Таханарча чоалханеча проблемаех вай дувц уж дIаяхара дикагIйола наькъаш лахарах. Цунца цхьана, аьлар оратора, карагIдаьннараш дицде, хьалха дIа мел дахар Iаьржде гIертараш болга ца гуш Iе йиш яц, болаш ба цу гIулакха хьадда лостам телараш, социализм ийрча якха гIертараш, парте лоархIам мел бе гIертараш.

Мехка эттача къамашта юкъерча гIулакхий хьалах дийцар Эстонерча депутата **К. С. Халлика.** Цо аьначогIа, вай пачхаьалкхе дегIаахара исторически леламо тешавеш хьагойт ший васкета тIа В. И. Ленина мел дийцар бакъхинналга. Къамаьл деча хетачогIа пачхаьалкхен-бюрократически социализма система, доал дара хIанз а йолаш йола имперски оамалаш я вай хана къамий барт телхабер.

Къаманчарел доккхагIа лархIа деза пачхаьалкхен гIулакхаш, аьнна, Съезде оттаяь тезис нийса а ца лоархIаш, цо аьлар, тахан мехка дац халкъий лархIа йиш йоаца гIулакхаш. МукIарал де деза, белгалдаьккхар цо, Союза федеративни пордув а долаш хьаяьй унитарни пачхахьалкхе, цун яц моттигера самоуправлени, центро доал деш я йистош. Цунна хетачогIа, цигара хьахул центробежни низаш.

Къамий самоуправлени хилара бокъо юхаметта ца оттайича, цхьатарра бокъонаш йолча пачхахьалкхений хьисапе Союз ца хилийтача, аьлар оратора, кхы де хIама долаш дац вай.

Федерализма ленински идеяшта юхатIакхачара хиланза даргдоацар да Союза конституционни реформа елга. Цо мара вIаштIехьдоалийтаргдац ше-шийна доал деча демократически общества оагIорахьа социализма сибат хувца.

Централизаци а ца еш, интеграци яра ше тIехьа йолга хьакхайка а даь, цо аьлар, интеграци е йиш яц кортамукъача халкъий мара, цар хьашташ вIашкадоагIаш хила деза, цхьаннечарна кIал а ца латташ.

Вай мехка дуккхача шерашка хьахинна къамий вIашдухьаленаш къестаяра политически а демократически а наькъаш леха деза вай, аьлар цо, ший къамаьл чакхдоалаш, хIаьта предложени елар Къамий Совете зIамигача халкъий гIулакхашта йола лаьрхIа орган вIашагIйоллара хьакъехьа.

Вай мехка дахаш да, аьлар Эвенкегарча депутата **М. И. Монгос,** итташ зIамига къамаши къамий группаши, хIаьта цар хьашташ теркал ца деш цхьаккха проблема къоастае йиш а яц. Демократизацена чудоагIа дакъа да дерригача къамаштен народносташтен экономически бокъонаш, шерра политически паргIатонаш ялар.

Мехка, аьлар дIахо оратора, ирденнад къамашта юкъера гIулакхаш. Из проблема комплексно къоастае еза. Цун ларде латт — цхьан боарамагIа доацаш цхьацца йола регионаш экономически социальни дегIаахар, демографически хьал ирдалар. Цу регионашка промышленность сихха дегIайоагIаш хилар духьала увтт цига даим бахаш болча наьха вахара традиционни уклада.

Дуккхача хана доккхал а деш дийцад вай кагий къамаш дегIаахара толамех, белгалдаьккхар къамаьл даьчо. Общественни устройства даькъе бIаьшеренех тIехбаьнна бола къулбаседен регионашка баха нах итташ шерацита тIехьабисаб социальни дегIаахара даькъе. Тахан вай болаш бац мехка къулбаседа — малхбоале хьа дахача зIамигача къамел халагIа бахаш нах. Уж бахаш йола территори, СССР ерригача площадках 53 процент яр, дукхагIа дегIаяьхкача регионий бийдала придаток хинна дIаэттай. Iилмахой протесташи авторитетни уйлаши яле а, къизагIча тайпара регион караерзаелга дIахо хьош да, хIалакъю хьунаш, хиш, Iамарч, даьгIенаш. Цу гIулакха бехкедараш, аьлар оратора, — ведомстваша ду низаш.

Депутата предложени оттайир доал доацаш хиларан гIулакх тесса дитаран болча бехктокхама хьакъехьара Закон а, хIаьта иштта даим шоай хиннача лаьттах приоритетни пайда эца даим цига бахача наьха бокъонаш лораяра хьакъехьара Закон а тIаэца, аьнна. Цо къамаьл дир законодательнии тIахьожамен функцеш а йолаш Къулбаседан къамийн къамий группайи гIулакхашта йола массазара Комисси Къамий Совете вIашагIйоллара тIехьа, зIамигача къамашта гIо дара йола лаьрхIа Комитет РСФСР правительстве юха хьаяра тIехьа. Предложени оттаяь иштта автономни образованей пачхаьалкхен - правови статус лакхъяра, уж дукхагIа хилийтара, законодательни инициатива бокъо царна ялара хьакъехьа а. Депутата иштта предложени оттайир РСФСР Лакхехьарча Совете ши палата вIашагIйоллара хьакъехьа — Республика Советн Къамий Совети.

Съезд лархIара, культура лакхъяра, долче, цун балха эффективность лакхъяра тIахьехаш дар депутата **Н. А. Касьяна** даь къамаьл. Цо аьлар, перестройка процессо демократе наIараш шерра хьайийллай, цхьабакъда, из дац гIулакха а боацаш, наха хьалхашка болх бу алийтара, лакхача трибунах пайда эца беза яхилга.

Де дезараш дукха да вай, аьлар дIахо оратора, эггара хьалха мохк кризисни хьала кIалхарбаккхара бола болх а болаш. Цу тайпарча цхьан дешах дувцаш, депутата теркам тIабахийтар мануальни терапе центр хьалъяра дош къоастаделга сихде дезаш хилара. Из чIоагIа эшаш я. Укх зале хIанз духа ба, аьлар оратора, аз гIо даь бола нах. Из гIо эшаш эзараш нах ба. Цо хьахайтар, стационар а, поликлиника а, столови а йола цу тайпара центр хьалъяра СССР Министрий Совето, СССР Госплано, СССР Минздраво реальни гIо дергхиларах ше дог тийша волга.

Цхьаболча депутаташца полемика еш къамаьл дир оратора. Цунна хетачогIа, духхьал вай вахара харцахьара оагIонаш белгалъяхара Съезда трибунах пайда эца гIертар нийса дац. Оратора хетачогIа, цу тайпара позици объективни яц.

Депутата чIоагIа теркам тIабахийтар юрт дегIайоалаяра проблемашта. Цо, масала, хьехар дир уйла ца еш, сихха проекташи документаши кийчдеш бараштa, цхьан юкъа шоай карара доккхий гIулакхаш дита а дита, юрта болх бе, баха уж дIабахача бакъахьа бар, яхаш. Цул тIехьагIа законаш хьаде болалургболаш.

Оратора предложени елар СССР Министрий Совета Председателалла Н. И. Рыжков харжа.

Ший къамаьл чакхдоалаш, диалог паргIатта, чIоагIа уйла яь, еш хилаpo, аьлар цо, гIо дергдар унахцIено лорае. Перестройка культурни хила еза, аьлар депутата.

Съезде иштта къамаьлаш дир депутаташа **Т. А. Миннуллина, А. И. Селезнева, Д. Н. Кугультинова, А. Д. Лизичева, С. С. Алексеева, В. Г. Распутина, В. И. Яровойс.**

Процедурни дешаехи заседани дIаяхьара порядкахи заявленеши справкаши телаш къамаьлаш дир депутаташа **В. И. Гольданске, М. Шаханова, А. П. Айдака, А. Л. Плотникова, Е. А. Гаера.**

Цу тIехь Iуйрийнара заседани чакхъяьлар.

Москва. СССР халкъа депутатий съезде.
Сурта тIа: Б. Н. Ельцин халкъа депутатий группаца.
И. ЗОТИНА, А. МОРКОВКИНА сурт. (ТАСС фотохроника).

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СЕССЕ

МОСКВА. (ТАСС). 7 июне Кремле хьнар СССР Лакхехьарча Совета Союза Советеи Къамий Советеи цхьана яь хьалхара заседани.

Заседани хьаеллаш, СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева даьккъала бийцар СССР Лакхехьарча Совета членаш регулярни болх дIаболабарца.

Председателал дечо Iойийшар СССР Лакхехьарча Совете ювцийта хьачуенна СССР Конституце 129 статьяга хьежжа ший декхараш чакхдаьннарган а лаьрхIа керда харжача СССР Лакхехьарча Совета хьалхашка ший полномочеш Iойохкаш хиларах йола СССР Министрий Совета заявлени.

СССР Конституцега хьежжа СССР Министрий Совета Председатель хьожавара йола кандидатура СССР Лакхехьарча Совете оттаю СССР Лакхехьарча Совета Председатела.

М. С. Горбачева предложени оттайир СССР Министрий Совета Председателалла новкъост Н. И. Рыжков хьожаварах.

Предложени йийцачул тIехьагIа Н. И. Рыжков хьожавир СССР Министрий Совета Председателалла.

Цул тIехьагIа СССР Лакхехьарча Совето хержар СССР Халкъа тIахьожама комитета Председателалла Г. В. Колбин.

(ТАСС).

Дика толамаш

Дикка хувцамаш хиннад укх шера Сунженски района С. М. Кирова цIерагIча колхоза фермашка. Балхацара безам совбаьнна хилар хьахьокхаш шо-шоай моттигашка тIатеIIа къахьегаш боахк укхазара дояркаш, скотникаш, Iаьсий леладераш.

Пхе бетта планагIа йохка йоагIар 3780 центнер йолаш, 3804 центнер шура ехкай цар пачхахьалкхенга. Иштта пхе бетта хIара кхоабача Iаттагара планагIа яккха йоагIар 775 килограмм йолаш, 902 килограмм шура яьккхай.

Уж толамаш даха хьайбаш леладерий аьттув баьнаб доакъара база чIоагIъяра совхоза кулгалхоша, партийни профсоюзни организацеша цIенхаштта йоакхо ярах, хьайбаш интенсивно кхоаба а кхоабаш, дикагIча оагIорахьа зооветеринарни гIулакхаш дарах. Бокъонаша дIаехачарех цхьа мероприяти йитац цар ший ханнахьа кхоачаш ца еш. Цудухьа дуккха кIезигагIа да Iаьхара дисаи цамогаш хиннеи доахан. Дикка теркам тIабахнйтаб укхаза дукха хьалкхедеча шинарех дукха шура луш дола хьайбаш хьахилийтара а. ХIаьта къаьстта хьинаре къахьийгад дояркаша Галаева Тоте, Газдиева Ларисас, Албогачиева ПаьтIаматас.

— Ховш да, хьайбай боахаме керттера дар доакъар долга. Мишта латт шун из гIулакх? — аьнна хьаттар аз ферма бригадирага Ажигов Мухьмадага.

— Укх шера санна доакъар цIаккха Iалашдаь дацар оаха. Цудухьа уж толамаш а вIаштIехьдаьннад тха. ХIанз хIара группага хьежжа оттаяь рацион. Цо аьттув боалийт лаьрххIа кийчдайташ дез-деззача тайпара хьайбашта доакъар дIадехкийтара.

Кхоачамашкеи таронашкен хьежжа ферма коллективо декхар тIанийцад, укх шера денз хIара Iаттагара юкъера лаьрхIача дийнахьа 8,2 килограмм шура яккха. Iай ший деша да йолаш хьаенай из. ХIанз из хьокхам хьалха хиннач ул кхы а лакхбеннаб.

— Сога хьаттача боахаме керттера яр дисциплина я, — йоах Ажигова. — Нагахьа санна из во хуле, болх лерттIа дIагIоргбац. ХIанз, майра ала йиш йолаш да тхо, тха коллективера гIулакхаш тоаденнад, аьнна. Бакъда, иштта из дале а, хIанз а нийслу тхо долча дисциплина телхаю болхлой. Масала, дукха ха йоаццаш цхьан дояркас ший хан-ханнахьа доахан ца деттарах цун группера цхьадола доахан маститах цамогаш хилар. Из бахьан долаш пачхаьалкхенга ца йохкаш йисар дукха шура. Бакъда, из зе цо юхаметтаоттадир. Нагахьа санна, оаха из даь децаре, кхыча болхлоша а де тарлора из санна дола хIама.

Коллективерча хIара болхлочо ший декхар тешшаме кхоачашду.

Ч. МАГОМЕДОВ.

СССР Лакхехьарча Совета Къамий Совета

СОЦАМ
КЪАМИЙ СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ХАРЖАРАХ

Къамий Совето СОЦАМ БУ:

Къамий Совета председателалла харжа Нишанов Рафик Нишанович — № 123 йолча Ленинградски къамантерриториальни хоржамий округера СССР халкъа депутат, Узбекски ССР.

ВЕНОКАШ ЯХКАР

6 июне СССР халкъа депутатий Съезде дакъа лоацаш бараш хилар Коммунистически парти вIашагIъеллача, дунеи тIа эггара хьалхара социалистически пачхаьалкхе хьаяьча В. И. Ленина Мавзолее, хIаьта цига а венок а йиллар.

Венока цIеча лента тIара йоазув: «Владимир Ильич Ленина СССР халкъа депутатий Съездагара».

Венок йиллар иштта Вовзаш воацача салтечун кашa тIа а.

(ТАСС).

БОКЪОНЦА ДОЛЧА ХУВЦАМИЙ НАЬКЪАГIА

ВЕТЕРАНИЙ ЙОАКХО Е

Берригача а советски наьха меттел, кхыча мехкашкарча халкъий а керттера теркам тIабахийта ба СССР халкъа депутатий Съезда. Из хьахьокх телевидене, ладувгIа йиш я радио гIолла. Цудухьа са а кхычар а таро я Съезро болх мишта бу хьажа, къестаю проблемаш малагIаш я ха.

Сай хана сона бIаргайинай дукха съездаш, конференцеш, сессеш. Цхьабакъда, майрра аргда аз, сона дагадоагIаш цу тайпара гучахьа, майрра шийна хетар дIаала йиш хулийташ йола съезд кхы хиннаяц. Съезде халкъа депутаташа деча къамаьлашка ладийгIача, кхетаду Iа, уж мехка латтача хьалех чIоагIа дог лазаш болга. Хьалхашка айтта проблемаш, халонаш дIаяхара дукха пайдане а хаьдда а дола наькъаш белгалдоах укхаза. Дувцар да наха дагалаттар, царна къувлар.

ТIемеи къахьегамеи ветеран хилара тарра, сона дукхагIа дагалаттар да цу категорех болча наьха вахара хьалаш, проблемаш. Царех лаьца дика аьлар ший доклада тIа КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева. Иштта, дуккхача депутаташа даьча къамаьлашка а хьоахадир из дош. Къаьстта, са даггара дар мехка тIемеи къахьегамеи ветераний Совета председатела депутата К. Т. Мазурова даь къамаьл. Цо ма дарра дIадовзийтар Съезда миллионаш болча ветераний материальни хьал, вахар. Царна юкъе дукха ба 60 сом е кIезигагIа пенси мара ца ийдеш бараш. Царех цаI ва со а. Шеко яц, тахан маьхаш лакхлуча хьалашка, из пенси сона таац. Цудухьа балха эттав со. Цхьабакъда, укхаза а ветеранашта алапеш хоададу, дерригa а 300 сомал дукхагIа хила йиш яц, яхаш. Со раьза вац цу гIулакха. Са даггара ба аьнна, хет тахан халкъа тайп-тайпарча доакъошка къахьегаш воалла 10 миллион ветеран а.

Бакъахьа хургдар, СССР халкъа депутатий Съездо ветеранашта пенсеш тIатохаш дола Закон тIаэцаре, къаьстта тIема инвалидашта. Из гIулакх тIехьа а ца доаккхаш, Съезд чакхъялалехьа къоастаде деза. ХетаргахьA, пачхаьалкхенна корайоагIаргья таханара сийрда вахар хьакхоллара шоай са а хьинар а кхо ца деш хьабаьхкача наьха вахара хьалаш тоадара средстваш.

М. АБДУЛАЗИЕВ,
тIемеи къахьегамеи ветеран.

КЕРДАЧА ТАЙПАРА

Укх деношка Москве болх беча СССР халкъа депутатий Съездаца я Советски наьха уйлаш. Кхыча пачхаьалкхенашкарча халкъаша а боккха теркам тIабохийт цу Съезда. Из тамаш а яц. хIана аьлча геттара лоархIаме форум я из. Перестройка дIахо малагIча новкъа гIоргья белгалдаккха деза цига. Гуш да халкъа викалаш шоай декхараш дика кхетадеш болга. Ира дискуссеш еш, къувлаш дар духхьал дIаоалаш, демократех бизза чакхбоалаш ба цар болх.

ЧIоагIа ладийгIар аз М. С. Горбачева яьча докладага. Сога хьаттача, цига мел аьннар нийса да. Кхы гаьна ца доахаш сихха къоастае езаш я вай общества вахаре хьаIайна проблемаш. Геттара бакъахьа хийтар сона парте органаш экономикана доал деш хургьяц, аьнна, белгалдаккхар. ХIана аьлча, парте керттера декхар да идеологически гIулакхаш леладар. ХIаьта, боахам лелабара гIулакхаш кхыча организацеша кхоачашде деза.

ХIанзара министерстваш вай экономикана етташ йола «баргал» я аьлар Съезде цхьан депутата. Иштта да а да из. Цудухьа геттара лоархIаме да Лакхехьарча Советага хан-ханнахьа отчеташ телара декхар министерстваштa тIадиллар.

Хьагучох, вай экономика хьал тоадара шоай мел бола низ тIабохийтаргболаш ба халкъа депутаташ. ХIанз керттера да цар белгалдаьр моттигерча Iаьдалаша хьаллацар.

М. НАЛЬГИЕВ,
Грознерча тарии база болхло.

НИЙСА ГIА БОАХ

Медицински инструменташ хьаеча Гудермесски завода коллектив укх деношка чIоагIа дог гIоздаьнна, безам айбенна болх беш я. Из иштта мара хила йиш я а яц. Хала дац из кхетаде. Наьха безам совбаьккхар вай Даьхен столице — Москве эггара хьалха хьайийлла халкъа депутатий демократически съезд я.

Халача экономически хьале этта мохк хьалбаккхара малагIа никъ лоацаргба съездо? Хила йоагIача тайпара правови пачхаьалкхе хьаяра малагIа кIийле кийчъергья халкъа викалий форумо?

Хьалхара гIа боаккхаше а соцаргйий-теш демократизаце процесс, тIехьашка яргйий-теш, застойни ханашка йоалаш, вай революционни перестройка?

Уж а кхыдола кIезига доаца а дешаш къувл болхлой коллективана. Бакъда, съезде шерра дIайолаеннача полемикаси дискуссешен хьахьокх халкъо хержараш шоай харжархой лоIам бизза кхоачашбе чIоагIо яь болга. Цо тхо чIоагIа гIаддут. Сайгара а ерригача коллектива цIерагIа а са газета тIа ала безам ба нийса гIулакх да оаш дер, новкъостий депутаташ!

Баркал шоана!

А. Алиева,
Гудермесски медицински инструментий завода полировщица.

Доакъар кийчдара — терко

Хьалхара аргIаш

Репортаж

«Ростов—Баку» яхача трассана дехьа а сехьа а укх Гудермесски района «Дружба» яхача совхоза кхаш. БIарг тIаозаш тоаденна да уж хIанз. ЛаьгIо хьекхача михо форд мо теркадеш латт кIин канаш, баьццарча кIувса таралестай люцерна. Дика да кхыйола юртбоахама культураш дIайийнна кхаш а.

Йол кийчъе болабеннаб № 2 йолча тракторно-кхаш леладеча бригада механизатораш. Наькъа тIара дIахьежача кулга тIаьр-юкъе санна дика гу люцерна хьокхаш йоалла «Е-281» яха комбайн. Цахаддаш цунна лала хьув лафеташ тIехьайийза «Беларусаш», стогомет. КIеззига дIахо хьалде доладаь аьла аргIа да.

— Йол кийчъе тхо доладенна массехк ди мара дац, — йоах укхазарча бригадира Вараев Адама. — Ираза, деношдика латт. Хьекха насарех Iойилла буц сихха ловсарйода. Цхьа килограмм доакъар догIо дошадаьдац укх шера. АргIаш даь дIаоттаяь йол тIехдика я.

Адамо дагалувц дIадаха шу. Ди юккъа хIана яц аьнна хиннача йоачонаша бIарг хьаллакха битацар механизатораш. Из бахьан долаш дукха доакъар дайра пайда боацаш. Юхедисар а да веларгволаш дацар.

— «Хетар хиннадац, дегIар хиннад» яхаш да вай даьй кица, — аьлар Вараева. — Соахка денз бригадии подрядага даьнна къахьегача тхона хьашт долаш хIама дацар из. Зе хилар бригадерча наха а боахама а.

Цхьан юкъа дог дилладар аз а са новкъосташа а оахоша дIаболабаь никъ нийса хиларах. Дале а, кердачоа «ак» аланзар.

Бригадира дувц балха керда форма юкъейоалаяьчул тIехьагIа шоай коллективе хиннача хувцамех. Эггара хьалха дIаяьккхар сов йола техника, тIехьаювзеи тIехьатоссен инвентарь. Юхейиса трактораш, комбайнаш, культиватораш, дискаш, мачкхаш, сеялкаш, кхыяраш шоай низаща тоайир. Керда техника яккха гIерташ тайп-тайпарча агроснабашка го тувсаш лелаш ха йоае раьза хиланзар механизатораш. Цхьабакъда, из дацар керттердар; хьалха шовзткъа саг чувоагIаш хинна коллектив шозза кIезигъелар.

— Болхлой кIезигбенна бале а, леладеш дола лаьтта ше хиннар да, — йоах бригадира. — Наьха бехктокхами хьинари айдалар деце, кхы фуд из.

Кердачох даьнна беркат хьахьокхаш да ер масал. ДIадахача шера бригадо хIара гектара тIара чуйийца кIа 32 центнер хилар, е планагIа долчул 47 процент дукхагIа. Доакъар Iалашдара план а кхоачашъе аьттув баьлар, хьалаш чоалханеи таронаш ледареи хиннаяле а.

Аьла лаьрхIа люцерна дIайийна кха бIаь гектар гаргга да укх шера. Из деррига а лаьтта хий дехкаш да. Цудухьа шера кхозза хьувкъам лу цо. Хийла шераш хул буц йиазза хьокхаш а. ХIанз хьалхара мангал техачул тIехьагIа хIара гектара тIара юкъера лаьрхIача 20 центнер люцерна яьлар.

— Шера йола план 33 центнер я, — йоах Адама. — ШоллагIа мангал теха даьлча, из дикка тIехкхоачашъяьй аьнна, рапорт дала йиш хургья тха. Мадарра, аьлча, лийрхIачул шозза дукхагIа доакъар кийчде таро я тха.

Бригадерча механизатораша дIаяхача гурахьа дIадийннад йиъ бIаь гектар гаргга кIа. План 24 центнер йолаш, хIара гектара тIара 30 центнер ялат чуэца декхар тIанийцад цар. Цхьабакъда, кхашка хьежача гуш да, хьувкъам кхы а боккхагIа хургболга. ЦIена, оасар юкъе доацаш, цхьатарра хьалъэттад ялат.

— Эггара тха садуар фуна лаьрхIа люцерна я, — йоах совхоза профкома председатела Абубакаров Iарбе. — Цох йола планаш даим кхоачаш ца еш юс. Соахка а иштта хилар.

— Укх шера из сурт хувца дага да тхо, — йоах Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни механизатора Ганукаев Бухаре. — Бер санна боча лелаю оаха люцерна, цамогаш ца хулийташ лораю. ХIанз дисар — ги ца дойташ а агротехнически дикагIйолча ханашка а чуэцар. ТIаккха толам а хургба.

Бригада къахьегамхоша иштта лелаю силоса лаьрхIа хьажкIаш, кхо гектар коартолаш, судански буц, кхыйола культураш. Деррига кхаш дика да ца аьлча, кхы ала хIама дац хIанзарчоа.

Ха ца къовсаш бIубенна къахьегаш ба кхашка трактористаш Бимурзаев Аманди, Юсупов Висита, Хасанов Мовсар, Юсупов Рашид, болхлой Вахаев Вахид, Хамурзаев Вахид, кхыбараш. Раьза ба уж шоаш каралаьцача гIулакха а совхоза кулгалхоша шоай еча йоакхона а.

— Тахан тха ерригa уйлаш арендаца ювзаенна я, — йоах Вараева. — Цу кердача балха формага довла кийчлуш да тхо. Йолаш я коллективни подрядагIа болх бара йоккха опыт а. Сона хетачогIа хьатIадоагIача шера денз арендатораш хургда тхох. ТIаккха кхы а дикагIа дIагIоргда гIулакх. Доккха ираз ма дий, лакхера командаш а йоацаш, хьай лоIамагIа болх бар.

Адама яхар вахаро дIадехар да. Тхо дог тийша да дукха ха ца йисалгах.

М. КАРТОЕВ.

КЪАХЬЕГАМА МУЛАШ

ФОТОРЕПОРТАЖ

А. Шерипова цIерагIча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача заводе итташ ба производство Iалаьмате дика йовзаш, шоай балха тIа йоккха опыт йола технологаш. Царех ба вокхагIвола оператор Г. А. Магомедови оператор Т. М. Иванован. Шоай професси дукха еза а енна, дуккхача хана денз укхаза къахьегаш ба уж. ХIанз уж болх беш ба Г-24 яхача установке. Хадданза нийса лелаю цар технологически режим.

— Мишта вIашъIехьдоал шун иштта болх бе? — аьнна шийга даьча хаттара жоп а луш, нов. Магомедова аьлар:

— Установка беш бола болх хьахьокхаш, цун режим йовзийташ, давлени, температура лакхъе е лохъе йиш йолаш дукха прибораш я щита тIа. Хадданза цу тIа бIарг лоаттабе беза технологаша, цар хьахьокхаш йола даннеш хан-ханнахьа дIаязъе еза цар вахтови журнала тIа. Цхьа бахьан а шек волаш, балха тIа хьовзам хилар кхерам болаш гIулакх нийслой, цу гIулакхага хьажа сиха оарцагIбоах оаха специалисташ, йоккха опыт йола технологаш, къахьегама ветеранаш. Долче, массаза а биззача низацеи боагIача боарамагIеи болх беш хьайоагIа тха установка коллектив. Арахеца продукци а дикеи тIехдикеи мара хилийтац оаха.

Цу заводерча установкашта юкъе эггара дикагIа лоархIачарех я Л-35 яхача установка технологий коллектив. Из тамаш а яц. Укхаза къахьегаш бола технологаш производствах дог лазаши, цун дай шоаш лоархIаши ба. ДикагIйола опыт, балха методаш дог раьза долаш дIахьа йовзийташ, шоайла новкъостал деш, барт-цхьоагIо йола коллектив я из. Уж гIулакхаш чакхдоахача керте латт къахьегама ветеранаш бола мехкдаьтта чакхдоахараш, кагирхой хьехамчаш. Цар цIераш йоахача хана № 3—10 йолча цеха кулгалхоша эггара хьалха хьоахайир йоккхагIйола оператор, «Грознефтеоргсинтез» производственни объединене сийлен ветеран Н. Е. Кулебякина. Цун къахьегама толамаш белгала а доахаш, дуккхаза тийннай цунна «пятилетка ударник», «социалистически яхье котъяьннар» яха сийлен знакаш. Цун наьха тIа лепаш я ленински юбилейни медаль. Къахьегама Сийлен кхоалагIча степена орден. ХIаьта цунна тийнна кхыдола совгIаташ итташ да.

Балхах Iалаьмате дика кхеташ йолча Н. Кулебякинас шийн опыт камаьрша дIалуш итташ технологаш хьалкхебаьб. Уж Грозненча тайп - тайпарча мехкдаьтта чакхдоахача заводашка къахьегаш ба. Каст-каста шоай ветеранаца дага а бувлаш, даим шоай декхараш цIена кхоачашдечарех ба операторaш В. Л. Пушечников, В. И. Козьмин, Т. Л. Тищенко. Царех ког гIортолга а еш, цар ца дагаювлаш шоай коллектива болх тIа-тIа, тоабара тIаерзаяь дукха мероприятеш чакхйоах йоккхагIйолча оператора.

Предприятерча № 16 йолча установке духхьашха шийн къахьегама никъ дIаболабир А. Н. Каменченкос. Советски Эскаре гIулакх даь ваьначул тIехьагIа. Установка технологаша чIоагIа безаме тIаийцар тIах аьнна, вола зIамсаг. Ше караладьцача балха говзал сихагIа нараерзаяра, из кIоаргагIа йовзара шийн хьинар кхо ца деш къахьега волавелар из. Цкъа шийга хьааьннар шозлагIа хьалхадаккха ца дезаш дика хьаэцар оператора гIонча. Цудухьа массехк бутт балалехьа экзаменаш дIа а енна, оператор волаш болх бе волавелар из. Даим нийса лелаю цо технологически режим. Долче, из къахьегама вахте латтача сменагIа балха тIа хьовзам хилар кхерам бац оал цун новкъосташа. Из де доагIаш да.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

СУРТАШ ТIА: 1. ЙоккхагIйола оператор Н. Кулебякина, операторaш В. Пушечников, В. Козьмин, Т. Тищенко шоай болх дIахо тоабарах лаьца дагабоалаш ба; 2. Установка беча балха даннешка хьожаш ба вокхагIвола оператор Г. Магомедови оператор Т. Иванован; 3. Установка керттерча участкашка гIолла хьожаш чакхвоалаш ва йиълагIча разряда оператор А. Каменченко.

А. АПРАПЕТОВА сурташ.

Школа: перестройка наькъагIа

Керда уйлаш

Тахапарча дийнахьа халача хьале я вай юкъарча дешара школа. Дукха я цун проблемаш. Школьни вахаре хIанз а дIадаланза да командно - административни методагIа кулгалдар, дешархьехача, кхетам луча процессе а иштта кхоачамбоацараш да. хIаьта дукхагIа болча хьехархой профессионализм лоха я.

Хьехархой эздел, эрудици йолаш, гIулакх творчески деш хила боагIа. Массане а дац из. Укх 70 шера вай дувцаш латта эггара чIоагIагIа теркам тIабахийта безаш дар да хIара дешархочунца индивидуальни болх бар.

Цу хьакъехьа къамаьл хилар тха штате воацача корреспондента, РСФСР заслуженни хьехархочун М. С. Фролова Карабулакерча № 1 йолча юкъерча школа математика хьехархочунца Э. Я. Султыговаца.

— Элеонора Яковлевна, мишта кхетаду Iа вай ханарча хьехархочун декхараш лерхIараши?

— Iилман лардаш кIоаргга Iомаярал совгIа, дешархошта бокъонца бола кхетам бала а беза. Керттера да сага кхетам балар, дешар хьийха а ца Iеш. Сага хилча халкъ ше а хургдац. ХIаьта халкъ ца хилча — мохк а. Диц а ма долийташ, кхоачашде деза школа сага кхетам балара кийчая я яха В. И. Ленина васкет.

ХIанз керттера дар да классе ше волчча бесса саг хургволаш, из дукха хIама довзаш, эрудированни хургволаш хьехархо Iомавар. Знанеш-м йицъяла а тарлургда, хIаьта дика хьехархой цIаккха а бицлургбац. Сона хет, со теша а теш, тахан школана компьютерел дукхагIа бокъонца бола хьехархой эшаш хиларах. ХIара хьехархо новатор хила веза, хIаьта ше кхычоа тара воацаш а.

Кхетам лулга деррига а воспитатела личноста кIийлен тIа оттадаь хила деза, хIана аьлча, кхетама низ бухбувл сага шийн низа тIара. Кхетам балара гIулакха когаметта дIаотталургдац, мел говза из хьадаь дале а, устав, программа, заведене искусствени механизм. (К. Д. Ушинский, «Школа кхо элемент»).

— Элеонора Яковлевна! ХIанз школашка болаш ба нах шоашта сужне ухаш, сий де, Останкине концертни студе царга ладувгIа мегаргбола хьехархой. Бакъда, уж санна боацаш кхыбараш а ба, уж дукхагIа а ба! Фу де деза хIаьта?

— Сона хетачогIа, берригача хьехархошта бокъонца йола аттестаци е еза, вочадог-цIена болх ца беча педагогашкара хьадеха деза дешар хьехара шаблонни методаш а йоацаш, цIенхаштта цар шоай образовани лакхъелга, цар новаторски педагогически ядеяш оттаелга. Аттестацега гIолла мукъадовла деза вай профессиональни мегаш боацача хьехархоех. Ховш ма дий, застоя шерашка, кхыметтел цул тIехьагIа а хила ма боагIара бозаца хьехархой школашка нийсбенна хилар. Вешта аьлча, ледара болхлой. Цу гIулакха бехке я эггара хьалха иштта бола хьехархой арахийца университеташ, институташ. Уж декхарийла я специальноста хьакъехьа меттел, эхь-эздела, духовноста, интеллигентноста хьакъехьа а студенташта лакхера образовани яла. Дуккхача шерашка денз хьехархой хьахиннаб, из гIулакх шоай дагахьа а доацаш, баллашта тIагIолла. Технически е медицински институте деша отта ца лоархIабераш, педагогически институте болх.

Дукха ха йоаццаш арадаьннад Р. Г. Гуровай «Кхетам балара социологически проблемаш» яха книжка тIа цIенхаштта тохк уж дешаш. Хьехархой хила ца боагIаш, дог доацаш бола ткъаь процентагара шовзткъа процентага кхаччалца студенташ кийчбу педагогически вузаша, яхаш масалаш доаладу авторо. Дуккхача нахага даьча хаттараша хьахайтар шоай професси езаш ахаш мара хьехархой ца хилар. ХIаьта, хаттар дича гучадаьлар хьехархоех кхоалагIа дакъа бараш мара, нагахьа санна къахьегама никъ керда юхадIаболабе безача эттача, хьехархой хила раьза боацилга. Хьехархой кийчбелга тоаде дезаш да. Из дIадоладе деза школе, школай педагогически советаша педагогически институташка хьожабе беза берашца беш бола болх безаш, дикагIа сакхеташ, интеллигентни болаш дийша боалараш.

— Элеонора Яковлевна, хIана хержай Iа хьехархочун професси?

— Сона дагадоагIача хана денз сай нийсархошта юкъе «хьехархо» хиннай со. Деша яхалехьа язде, деша, лархIа ховш яр со. Са нана а яр хьехархо. Са хана хьехархой говзал чIоагIа лоархIаш яр. ДIадахача шерашка хьехархо юрта бахача наха везаш, массанена а вовзаш, цунга хаттараш телаш, юртахой дагабувлаш вар. Ала йиш я хьехархочун цу хана шийн тайпара культ яр.

ДагадоагIа сона: литература хьехаш Бирюков Федор Григорьевич вар тха. Шийн предмет дика довзаш, дезаш хиларал совгIа, мел интеллигентни, эрудированни, бераш дукха дезаш хьехархо вар из!

Хьехархочун професси тха дезале массаза а лоархIаме хеташ хиннай. Са нана, даь нана, даь да хьехархой хиннаб, хIаьта са йоI Фатима а Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен педагогически институте дешаш я. ХIаьта со школе балха йола 28 шу даьннад. Са дешархой вай мехкарча дукхача регионашка балха ба. Духхьала Нохч-ГIалгIай республике бархI саг математика хьехаш ва.

— Элеонора Яковлевна, шун интернациональни дезалах лаьца газета оагIон тIа кепатеха материал хиннай. Хьога хатта ловра сона, фу декхар да даьи наьнеи берашта кхетам луча.

— Лоацца аьлча, еррига дика духовни опыт царна дIаялар, цунах вахаре пайда эца уж Iомабар да.

Берашта кхетам балара долча гIулакха лаьрхIа яздаь дукха книжкаш да, конференцеш дIаяхуьхь. Цу деррига а дикагIа тIаэц беро шийна хьалхашка латта хьокхам.

Хьокхамал дикагIа урок цхьаккха а яц. ЦIаккха а йолча хана къуно цIеца саг кхевергвац, мекъачо — къахьегамхо, саг воацача саго къонах а кхевергвац.

— Элеонора Яковлевна, хьай балха тIа Iа мишта кхоачашду уж дешаш?

— Из хала хIама да. Дешархой кхетамга хьежжа уж къоастабар антигуманни да. Цудухьа сайна ма могга керда методаш лех аз, хIаранеца къаьст - къаьста, бизза теркам тIа а бохийташ, болх бу аз. Укхаза хилаиза яргьяц дифференциаци а индивидуализаци а. Иштта хьехача метте дешарах дика кхеташ вар деш хIама а доацаш вагIаргвац. хIаьта вогIа кхетар кхычарна тIехьа а вусаргвац. ЧIоагIа лоархIаме леладу аз берашта дешар хьехара хьакъехьа цхьа гIулакх: из да бераш уйла е Iомадар. Со дог тийша я массадолча берашта цхьан боарамагIа знани яла йиш йоацилгах. Иштта из де гIерташ хилча, дешара процесса формализм юкъейоагIа. Просвещенена юкъе из еча, чIоагIа во да.

Уйла елаш: 1987—1988 шерашка цхьоалагIча классе дешаш 4,8 миллион бер дар. Царна юкъе миллионага кхаччалца бараш олигофрения яха лазар долаш хиннаб (сакхетам лоха бола бераш). ТIаккха, мегаргдий уж бераш вокхарца цхьатарра деша ховшаде? Мегаргдац. ХIаьта, вай мехка массаволча сага юкъара образовани яла вай декхарийла хиларга диллача хIара бера шийн кхетамга хьежжа хьеха деза. Амма, хIара бер дешарца безам болаш кхетаде а деза.

Хетаргахьа, аз хьехача 4-ча классе математика ца дезаш цхьа дешархо вац.

— Элеонора Яковлевна, хьо математика хьехархо хинна а Iац. хьо воспитатель а я, 10-ча класса кулгалхо а я. Мишта дIадоладу вахар хьа дешархоша школа яькхача?

Беррига баьча балхах лаьца дувцалга а дац укх лоаццача къамаьле. ХIаьта а... ДIадахача дешара шера аз кулгалдеш хиннай 9 «Б» класс. Из яр кхаь классах вIашагIъелла. Цига вар 41 дешархо. Юххьанца чIоагIа хало эзар аз царца. Цхьаккха тайпара коллектив а знаней кIийле а яцар цар. ДукхагIбараштa хацар шоай бехктохкам.

Цу хьакъехьа сона дика новкъостий хилар: Ермизина Наташа, Коригов Юнус, Аушева Iайна, Борзова Зарета, Даурбекова Радима, Погорова Лейла, Дзаурова Милана, иштта кхыдола бераш а.

Шин шера дукха хувцамаш хиннад, иштта хувцаденнад бераш а. Школе а мехка а хиннача эргалонех дика кхийттад бераш. Къонабарий оамалашка хьежжа, цIена уйла йолаш уж хилара со чIоагIа раьза я.

— Школе хургдолча хувцамех лаьца дукха дувц вай хана. Фу хет хьона цунах, Элеонора Яковлевна?

— Бакъдар дувца деза вай: юкъерча дешара школа реформа ярах хувцаденна хIама дац. Концепци яц, материальни база яц, боагIагIача боарамагIа теркам а бац. Ала эхь долаш халача хьале я школаш. Паччахьалкхено школашта деш дола гIулакх мел чIоагIа критика йича а чулоацалуш дац. Мишта хьехаргда берашта дика кхетам а луш, кхаь сменагIа дешаш уж хилча, дешара кабинетий оборудовани хано дIадеххача тайпара ца хилча, цхьайола дешара мастерскеши производственни бригадаши каьхата тIа мара йоацаш хилча, иштта кхы а дийца варгвоаца кхоачамбоацараш дукха хилча?

Знаней шоай мах ба, цар шоай пайда а лу.

ХIаьта, школа материальни производствана «фоартан тIа» ягIа яха уйла дIаяккха еза госпланон минфинон.

Шийн тайпара я хьехархочун говзал. Из я дагахьа саг везаш, дог кIаьда долаш, безам бIаьннешка кхоачаргболаш. Эзарзза бакъ ва М. Горький: «Iайха дер дезаш хила веза, тIаккха къахьегам творчествога кхаччалца лаккхлу».

Во тIаккхаьчараш цхьаь бутаргбац

Ди тохарга ма хьежа...

Укх шера бIаьсти, республика цхьайолча районашка санна, Горагорск яхача поселке а лаьтта такхарах наха хатар хилар. Цхьан бийсан чуIе тхов-кIийле йоацаш бисар поселке баха массехк дезал.

Ала доагIа, наха шоай денал а гIулакх а духьалъоттадир хатара. Сомабаьлар моттигера кулгалхой а. Хатар хиларах шоай цIенойх, боахамех баьннача Гунаев-гIар Усмани Саиди, Исраилов-гIар Малика, Облаев-гIар Хьусена, Хаидов-гIар Абдурахьмана, Хасанов-гIар Хасмахьмада дезалашта мукъа яьха цу сахьате дIаелар керда квартираш. ХIара дезала 300 сом луш новкъостала ахча а дIаденнад. Района кулгалхошеи Горагорска моттигерча Iаьдалои сход а яь, поселке бахача нахага дIахайтар лаьтта такхача моттигашка нийсбеннарашта баха безам хиннача лаьттан участкаш дIалургйолга, цIенош хьалдерашта гIишлон материалашца новкъостал дергдолга. Цхьаболчар безам хилар шоай кхоаччара гаргара нах бахача района юрташка дIабаха. Царна дезар кхоачаш а деш «Озерный» совхозе хьакъоастайир лаьттан участкаш. ХIаьта дукхагIбараша шоаш бахачара гаьна ца бовла лаьрхIар. Уж дIанийсбергба Горагорска поселка Керда городок оалача моттига юхе. Укхаза баркал ала доагIа, хатар хиннараштa цIенош хьалдара шоай оахамех 15 гектар лаьтта дIаденнача Грозненски района боахамий коллективашта.

Ховш ма хиллара, Горагорске бахараш, дукхагIча даьнъе, мехкдаьтта доаккхараш ба. Цудухьа, района кулгалхой санна, хатар хиннараштa шийн новкъостал делаьрхIар «Грозонефть» объединенес а. Кхы тIехьа а ца доахаш, моттигерча Iаьдало майда хьакъоаста ма йингте а боахама способагIа Горагорске 50 квартира йола цIа хьалде доладаьд объединенес. Из йистедаьккхача таро хургья кхерамеча зоне мел нийсвеннар кхычахьа ваха хоаве. Цо хьахьокх объединене кулгалхой а тIехьален уйла е баьнналга.

Из деррига а дика да. Гуш да. во тIакхаьчараштa гIо-новкъостал деча хьалхара этап хьовзам а боацаш, лерттIа чакхъяьккхалга. ХIанз дIахо эшар да керда цIенош хьалде болабеннараштa хIара денна йоакхо яр, цар хьаштaшка хьажар. Бакъда, техкача гучадаьлар, укх шоллагIча этапе Надтеречни района бехктохкаме болча кулгалхоша мело гойташ хилар. Масала, райисполкоме хIанз а чIоагIъяьяц лаьттан участкаш эшача дукхагIбарий спискаш.

— Тахан мара хьакхаьча бац тхога Горагорска поселка Кердача городоке наха цIенош хьалдара 15 гектар лаьтта хьакъостадеш бола НГIАССР Министрий Совета соцам, — яхаш бехказвувлаш вар Надтеречни райисполкома председатела заместитель У. Шабаев. — ХIанз доагIача пIаьраска дийнахьа исполкома заседани а яь, дIачIоагIъергья оаха лаьттан участкаш дIаяла езарий список.

Хетаргахьа, цу бахьано бехказваккхац У. Шабаев а райисполкома кхыбола кулгалхой а. ХIана аьлча, лаьтташ эшарий спискаш дIачIоагIъяра, лаьрххIача республика правительства соцамга хьежа безацар уж. Хьогге а чакхдаьккха хила дезаш гIулакх дар из. ТIаккха наха хьовзам хургбацар, лаьтташ хьадекъарга хьежаш ха йоаергьяцар.

Иштта эсала леладу лаьттан участкаш дIа а енна цIенош хьалде болабеннача наха новкъостал дара гIулакх а. Масала, Беной-Юртен Знаменское яхача юртен шоай керда боахамаш Iодахка болабенна 4 дезал мара Iалашбаьбац эшаш йолча гIишлон материалашца.

ХIана? Цу хаттара жоп а луш У. Шабаева аьлар:

— ГIишлон материалашца шоашта новкъостал делга дехаш тхо долча хIанзарчоа дукха нах ахац. ХIаьта тIавеначоа исполкоме ак аьнна моттиг а яц.

КIал кIийле йолаш къамаьл дац из. Цунах аз кхетадир райисполкома кулгалхошта, ма дарра, во тIакхаьчарий хьал ца довзалга. Из ховргдар, нагахьа санна кабинеташка ца а багIаш, каст-каста наха юкъе хиннабаларе, царна фу эш, новкъарле ер фуд хьежабаларе. Цхьа сход а яь, Iо а ца ховшаш. ИразагIа, хьажа безар а цхьа юрт мара мичай. ХIаьта са а исполкома председатела заместитела а дукха ха йоае йийзанзар нах гIо дехаш ца хилара бахьан таххка. ГIишлон материалаш эца ахча деза. ТIаккха во тIакхаьчараштa юкъе дукхагIбараш хIанз укх сахьате уж хьаэца таро йолаш бац. Цудухьа шоашта хинна зе Госстраха органаша юхаметтаоттадарга хьежаш багIа нах.

ТIаккха мишта ду гIулакх во тIакхаьчараштa районни Госстраха болхлоша?

— ХIанзалца хьа 4 заявлени мара хьачуеннаяц тхо долча зе юхаметтаоттадар дехаш, нах шоаш дукха сиха болчох тара бац, — йоахар района Госстраха учреждене начальника В. Ахмадова.

Цу хабарах теша хала да! ХIана аьлча, хьачуеннача цу 4 заявленех а хIанз а документаш кийчданза, республика Госстрахе дIадахьанза дар. Цудухьа, сога хаьттача укхаза дукхагIа бехке дар, наха новкъарле ер районни Госстраха болхлой бюрократизм яха лазар кхийтта хилар да.

Цу тайпара факташ нийслургьяцар, нагахьа санна во тIакхаьчараштa гIо-новкъостал дара гIулакх, уйла еш, массе а оагIорахьара вIаштIехь а даькка районе леладоре, цунна хадданза боагIача тайпара тIахьожам лоаттаборе. Нах леткъа болабаллалца хьежа беза?

Специалисташа, Iилманхоша кIоаргга техкачул тIехьагIа гучадаьннад Горагорск еррига а поселок лаьтта текхача, кхерамеча моттиге уллаш хилар. Из процесс дIахо а гIоргйолаш ма йий. Цу деша эшаш йола заключенеш яьй, оттаяьй акташ. Гайна е ганза поселок кхычахьа дIаяхьа езаш я. ТIаккха нийсса хургдацартеш, ди тохарга ца а хьежаш, таххане а из болх дIаболабича?

Х. ШАДИЕВ,
тха спецкорр.

Редакце дена письмо

ТХО РАЬЗА ДАЦ

Тхо — Назрановски мукомольни завода болхлой — чIоагIа цецдаьнна а, раьза доацаш а, дог йиккха а да укх шера 23 мае тхоаш долча хиина хоржамаш бахьан долаш.

Бюллетенашта подтасовка а еш, кхыйола тайп-тайпара киловзалаш а бокъо йоаца хIамаш а леладеш, тхона директоралла хержар Назрановски автотранспортни предприяте ше директор волча хана законаш гIожа теллаадеш, очковтирательство деллаеш, ца даь балхаш даьд, яхаш приписказ еш, ше гIулакха тIа хиларах пайда ийбеш, а цийна пара болча нахаца гIожа а хиларах балхара дIаваккха оттаваь хиина Б. Барахоев.

Из санна вола цIена воаца саг кулгалдеча балха тIа хьожавар харцахьа хIама а хет тхона, цу балха тIа из хила йиш йоацаш а хет. Тхо цу хоржаманта раьза а дац.

Л. Газиева, Д. Имагожев, Т. Парчиев, М. Хадажев, С. Имагожев, М. Тумгоев, каьхата тIа кулгаш яздаьраш, верригаш а 68 саг.

МАЦА СОЦАРГЬЯ БЮРОКРАТИЧЕСКИ МАШИНА?

Дикъ шу дIадаьннад Алхан-Чуртски атагIен Iалаьмате йоккхача потенциала, производительни низаш алсамдахареи цар боарам дегIадаккхувлареи проблемаш къоастаяра наькъаш хьалха а доахаш, тайп-тайпарча партийнии советски органашка аз каьхаташ язду. Цхьаккха хIама дац, аьнна, ала йиш яц, цхьабакъда, гIулакх хIанз а тIехь зелуш меттахьа-м даьннадац. Укх тIехьарча шовзткъеи итт шера пайда ца ийбеча района йоккхийча потенциальни таронех пайда эцара хьакъехьа оттадаь дола дешаш цIенхаштта къоаста а даь, де мел эшар де дезача метта бехктохкамеча наха кхоачамбаьб белгалдаьха дешаш формальни дувцарах. Цул тIехьагIа хьоахадаь дешаш цIенхаштта дийцар республика Госплана совещане, хIаьта из бахьан долаш Алхан-Чуртски канала тIа Ачалукски ГЭС хьалъяра лаьрхIа дола проектно-изыскательни балхаш а кхаь Ачалкхенна лаьрхIа йола хинпровод хьалъелга а дIадоладара низбола юхьиг хилар цох.

ХIаьта Юкъерча Ачалкхера санатори юхаметтаоттаяр, боахама хьисапе Алхан-Чуртски канала тIа колхозашеи совхозашеи зIамига йола стационарнии дIа-юха йига йиш йолеи гидроэлектростанцеш хьалъяр санна дола а кхы тайпа а вахарера лоархIаме дешаш хIанз а тIехь къоастадеш дац республика Минводхозеи Малгобекски горисполкомеи болхлой бехкагIа. Цул совгIа Алхан-Чуртски канала тIа уж хьалъелга могадеш дац Минводхоза болхлоша, шера бархI бетта йолча юкъа мара болх ца беча режима тIа канал даьккхад а яхаш. Цу тайпара дола боахамзлен хьал дIахо кхы ла йиш йолаш дац. хIана аьлча 1930 шера денз тIаийца ма йий цхьан хана акха а хий доацаш а хинна. Алхан-Чуртски атагIе комплексни хьисапе караерзаярах йола союзно-правительственни решени, тIехь-тIехьагIа республика кIезига лаьтташ долча районашкара нах массаза а бахаргболаш укхаза баха Iоховша а беш. Алхан-Чуртски канал шера бархI бетта мара болх бергбоацача режима тIа дакхар — моттигерча кулгалхоша тIаийца Iалаьмате боахамзлен а гаьннара перспектива ца гуш а йола решенеш я. ХIана аьлча, цу гIулакхо ше дIа ма доаккхий ден повестка тIа латта цу атагIене массаза бахаргбола нах баха Iоховшабарал совгIа, иштта из дIахо дегIаккхувлара а д[illegible]а дош.

ДIахо. Алхан-Чуртски канала чу гIолла хьадоагIача Тийрка хица IалашъергЙола, СоагIапча юрта юххера массехк бIаь гектар лаьтта дIалоаца Iалаьмате йоккха водоем хьалъе, аьнна, НГIАССР Минводхоза тIаийца решени а иштта нийса яц. Сакхетаме уйла яро хьалхадоах цу тайпара водоемаш хургйолча Ачалукски ГЭС-ал лакхехьа хила езилга. Цу тайпара цхьа водоем хьалъе лерхIаш дар Базоркино яхача юрта къулбехьенмалхбоаленгахьа, хий канала чура водоема чу а додаш. цул тIехьагIа шин акведука юккъе юха а каналах дIа а тохаш. Цо таро лургья, Тийрк дийста доагIача юкъа цу чура хий канала чу а хьожадеш, канали эксплуатаце дIаенначул тIехьагIа Ачалукски ГЭС-и хица Iалашъе, тоннелашта юкъерча участке цхьаннена тIехьа шоллагIъяр а оттаеш. шин накопитель дIанийсъе. Цул совгIа, хьалхарча водоемо аьттув лургба Iалаьмате яьсса, даим йокъал латта 200 гектарал совгIа Ахки-Юртагара Экажкъонгий-Юртага дIакхаччалца Шолжа йист дIалоацаш йола майда вIалла йовзаргйоацаш эргаяккха. Шолжа дIоахала ерггйолча шин водоема хий Iалашдарца цу моттигах баьццара, эиза теха лаьтта хургдолаш дола гIулакх вIаштIехьдаккха. Цига даим хий хургдола хьал Iалашдергда листта хьунаш ягIача Шолжа долалуча моттигашкарча лаьттан кIаларча дуккхача хиний чотагIа. Цо иштта аьттув лургбар Шолжан Назрановкан юкъерча лаьттан тIа йоккха, хий дуллаш йола баьцадаараш кхедара плантаци хьа а яь, баха нах, рынок, консервни заводаш баьцадааращца дикагIа Iалашбара.

Уж еррига таронаш а де йиш йола гIулакхаш а теркал а деш, сона хетачогIа, са предложенеш мегаргйолаш хилар таххара а уж кхоачашъярах хьабаргбола пайда малагIа хургба хьажара а декхарийла е еза Iилман-тохкама учрежденеш.

З. ДИДИГОВ,
Алхан-Чуртски канала хьалха хиина гидротехник, пенсионер.

РЕДАКЦЕГАРА: Доккха маIан долаш, гаьннара перспектива гуш йола предложенеш я-кх, уж, хIаьта. ТIаккха хIаьта геттара новкъа да-кх цу саго бIарччача дикъ шера официальни учрежденешка гIолла йорт еттар а цхьаккха хIама цунна карагI ца далар а.

Цу деша НГIАССР Министрий Совета боагI-боагIача болхлой теркам тIаозар а ловш, застойни ханашкарча цхьан метте латтачара дийнаиз гIулакх хIанз мукъа а меттахьа даьлча бакъахьа хетар тхона.

Ала деза, нов. Дидигов официальни инстанцешка гIолла лийнна Iеш вац. Цо, масала, Чебоксарски опытно-экспериментальни завода адресагIа запрос яхьийтай РПГЭС-1,5 яхача тайпаех йола дIа-са кхахьа йиш йола ГЭС-аш яйтара царга йолаш йолча таронех хоам бар дехаш. Цу предприяте директора Н. М. Шлепнева кулг яздаь дола каьхат а денад цунга.

Бакъ да: организацешкареи предприятешкареи заводо дIанйю уж ГЭС-аш яйтара йола заявкаш. Цул совгIа, хIанз къоастадеш латт уж бахача нахага йохкарах дола дош а, дика болх ба-кх маьха дукха еза уж йоацаш — розиични мах 5077 сом, дозал 122 килограмм да [illegible]р.

Кхы цхьаькха а. Цу тайпара йола ГЭС-аш экологически хьала вIалла кхераме а яц, цу тайпара йолча бензоагрегаташца нийсйича шера 8 эзар сомал тIех ахча кходе аьттув луш а я.

Энтузиаста предложени пайдане йолга къаьгга хьагуш да, тIаккха хIаьта дукха хьежа дезий вай бюрократически машина болх бе йолаяларга?

Арендана—шерра никъ

Дезаденна гIулакх

«Хьалхашкахьа хьежё мара ког ма баккха» оалаш да вай къаман. Из саго ду, гIалат ца валар духьа. Из уйла йолаш дар тхо а совхозе эггара хьалха арендни подрядага доалача хана. Тхох цхьаннена а хацар, оахош дIаболабаь никъ мишта чакхбаргба, цох беркат даргда е даргдац, малагIа халонаш нийслургья. Цхьабакъда, цаI дар шеко йоацаш — арендни подрядо дукхагIа а дикагIа а болх белга дIадехаргда. Цудухьа бIубенна керда гIулакх Iомаде доладелар тхо.

Еррига агротехнически мероприятеш ханнахьа а дика а чакхъяьхар оаха. ЦаI цамогаш хилча е цхьа моттиг ийккха балха тIераваьлча кхычо цуи моттиг хьалоацар. Ди-бийса къовсацар хьаде дезаш хIама хилча, дукхагIа теркам тIабохийтар материалашта, доагора кхом бара. Цох беркат а даьлар. Соахка ялат чуэцараи доакъар Iалашдараи планаш кхоачашийр оаха, хIара механизаторо доккха алапи ийцар, цунга хьежжа тоаелар наьха хьал-таро.

Даьхача толамаша дог айдир тха, карарча шера кхы а овсарегIа къахьега безам а хулийташ. БIаьстан-кхашкара балхаш гарга а гIертадацар, оаха техника кийчон мугIаре дIаоттаьйча хана. Цу ханна кIоаргийр лаьтта леладара говзал а, лаьрххIа цу гIулакха хетаь занятеш чакх а яьха. Дукханешта дикагIа дайзар агротехнически гIулакхаш, техника къайленаш, учета система.

Аренда кIийленаш Iомайнча, оаха кхетадир, тхона хьалхашка латта декхараш кхоачашдара сел дукха нах ца эшалга. Цудухьа бригада шозза кIезигьелар. Мукъабаьнна нах ара бисанзар, совхоза кулгалхоша хьаде гIулакх лехар царна. Уж берригаш а хIанз болх беш ба.

Нах кIезигбелча оаха кхетадир, цхьайолча техникаца бувдовла дезалга а. ГIайгIане хьежар тхо совхоза керттерча бухгалтера М. Яндарбиева тхоашка хьахьекхача амортизационни отчисленей чекага: таьрахьаш геттара доккхий дар. Цудухьа совхозага дIаелар бригадо цхьайола трактораш, комбайнаш, дискаш, макхаш, нохараш, кхыйола хIамаш. Духхьал эшаш йола техника мара йитанзар.

ЦаI да-кх со цецвоаккхаш: хьалха дуккхача тракторашта, комбайнашта, кхыйолча техникана де ца мегар, хIанз «кIеззигача низо» сиха а дика а чакхдоаккх. Долче, дерригa тийша да-кх наьха хьинарах, царна шоай болх безарах. Из иштта долга хьахьокхаш цхьа масал доаладергда аз. Хьалха еха техника сихбенна мехмастерске дIаюгар, хIанз деррига ремонтни балхаш бригаде ду оаха.

Укх шера бIаьсте сеялкаш тIа ховшабе нах боацаш дисар тхо. Цигга оарцагIбаьлар мастераш-наладчикаш Асмулатов Мумадии Зухаев Айндии. Тхо дерригаш цецдоахаш керда декхараш дика кхоачашдир цар. Цо тешал ду, арендни подрядагIа болх беча наьха бехктокхам лакхагIа болга.

Бригада ханнахьа яьлар тайп-тайпара культураш дIайийна. Цхьатарра зIирг тессад горохо, кено, хьажкIаша, генараша. Тха массане дог гIоздоаккхаш гIулакх да из. ХIанз кхашкара балхаш де новкъостал ду авиаце а.

Дика хиннад гурахьа дIадийна кIа. ДегIабоагIаш латт сома а низ бола а ка, хьалбузаш латт буртиг. Тхо дог тийша да, хIара гектара тIара 30 центнер ялат даьнна Iергдоацалга.

ДогIаш дийлха мукъа болча деношка шиъ кулг вIашкадилла багIац механизатораш. Цар техникана профилактически ремонт ю, мелденнар чIоагIду, дехар тоаду, полевой стане лостам бу. ХIьата, со совхоза конторе вода, экономистащцеи бухгалтерашцеи дагавала, агрономий хьехарашка ладувгIа, ахчанцара гIулакхаш къоастаде. МассагIа хул динза даргдоацаш...

Бригаде юхавеча цIабаха сихлуш боаца, ди сайренга ластарга хьежаш боаца сай новкъостий гу сона. Цхьацца хаттараш дахьаш хьатIабоагIа Ислангириев Хьамзат, Дадаев Адам, Шантукаев Адам, Магадаев Iабдул, Чуликов Аднан. Дагадовл тхо, дукха дешаш къоастаду, планаш увттаю. Дукхадезаденнача хIамах дувца цIаккха кIордадац.

А. ДАРАЕВ,
«Атагинский» совхоза арендаторий бригадир.

Дикача нахах

САТЕМ БОАЦА САГ

Боахаме мел йола техника хьалхе а ремонт яь а яькха, ма даггара аренашка балхаш деш бар Назрановски района «Маяк» яхача совхозе. Цигара арендатор Богатырев Султан лехаш, тракторнокхаш леладеча бригаде кхаьчар тхо. Соца вар совхоза профкома председатель А. Плиев.

— Богатырев-м вайнзар хьона укхаза? — хаьттар Плиева хаьхочунга.

— Цхьа итт минот хьалха ший трактораца ара-м ваьлар из укхазара, — жоп делар вокхо.

— Цхьан метте вагIа сатем боацаш саг ва Султан, — йоах Плиева. — ХIанз, конторе ахча телаш моттиг я, цига хила везаш ва из.

ХIаьта, дукха ха ялалехьа совхоза конторе хилар тха вIашагIкхетар. КIоаргагIа вовза безам хилар са Султан. Ха безам бар хьалха болх мишта бора, таханарча вахарах цунна фу хет. Богатырев Султана вахар, тешшаме ала йиш я, лаьттанца дувзаденна да, аьнна. Итт шу даьнна кIаьнк вар из эггара хьалха ший даьца колхозе болх бе вахача хана. Доккхал дора Султана дас шийга гота хьаелча.

Дуккха шераш дIаихад цу хана денз. Дукха хувцаденнад цу юкъа, дукха бIаргадайнад. Бакъда, хувца ца луш, даим дага латташ цаI да цун вахаре — лаьттанцара безам.

Укх совхозе Султана болх бу 33 шу гаргга ха я. Массаза а шоай боахаме меттел, районе а лакхагIбола хьувкъам кхебеш хиннав из. Иштта из хиларах тийнад цунна совгIаташ. Цо лелаю «Къахьегама ЦIеча Байракха» орден, хIаьта Сийлен грамоташ ца луш наггахьа шу дIадахадац совхозе цо болх беча хана денз.

— Хьона уллув дадача кхашкара бе-бе хьувкъам чуэцар фу бахьан долаш да? — аьнна, аз даьча хаттара жоп луш, Султана аьлар:

— Сога хаьттача, хьувкъам во болга, цига доал де да ца хилар да. Ялат лерттIа хьацахилча, хаоттам во хиннаб оал вай. Из нийса дац. ФуннагIа дале а, ше доал деча моттиге из да хуле, хаоттама бехк бе безаргбац цун. Бакъда, догIа ца дийлхача ялаташ во хул. ХIаьта а, ахархоех тийша а дукха да, ялаташ ший ханнахьа дIадер, царна хадданза доал дар, хьаьндеш органически а минеральни а удобренеш тувсилга, кхы а дуккха дар.

Укх шера денз арендагIа болх беш ва Султан. 160 гектар лаьтта арендагIа леладе хьа а ийца, цу тIа хьажкIаш дIайийнай цо.

— Цхьан гектара тIара планагIа 12 центнер гина йола хьажкIаш чуэца езаш да тхо, — йоах Богатырева. — ХIанзлехьа а тхоай кхай тIа де дезаш дола бIаьстан балхаш даьд оаха. Сона хетачох, укх шера хьажкIа дика хила мегаш я.

Тха къамаьла юкъе вера А. Плиев. Цо аьлар:

— ХIанз а кIоаргга маIан а деш, арендах лаьца дувца хьалха хет сона. Из дийцача бакъахьа да гурахьа. ХIана аьлча, гуйре я, ахархочун хьувкъам гойтар.

— Дика да, гурахьа вIашагIкхетаргда вай, — аьнна Iодика а йийца со дIаваха велча, Султан юхасоцавир со.

— Цхьа хIама дар са хьота ала безам болаш. Дийнахьа, бусса кхай тIа да тхо. Цкъаза кхоа а дац тхо лерттIа Iо а хайша, хIама яа, цудухьа оаха дехар ду Назрановски райпо кулгалхошка хиланза даргдоацача промышленни товрашцеи кхачан продуктащцеи тхо Iалашде, аьнна. ХIара кIира шозза аха еза автолавка шера цкъа йоагIа.

Ч. МАГОМЕДОВ.

Къахьачох чам ца баькхача...

«Къахьачох чам ца баькхача мерзачун чам байзабац», оалаш да вайнаьха кица. Сога хаьттача, да а да-кх из иштта. Мелла йоккха паргIато хьога хиларах, цун мах ховргбац хьона, цкъа цхьа хало духьал ца яьлча.

Из аз хIана дувц аьлча, цхьа ха яр Дударов Мурада цIи Наьсарен районе меттел, ерригача вай республике а шаьра йовзаш. Из ва цу района электроподстанце хинна начальник. ХIанз цу организаце воккхагIвола мастер ва из.

ДIаалларах атта саг тешаргвоацаш, дукха нах бар цунна леткъаш. Е партийни а, е советски а орган хургьяц вай республике из леткъавеш жалобаш ца кхоачаш. «Куклий зама — я тхо свет йоацаш дагIа», «Кхы мел детта деза оаха са», «ХIанз-м кIордадаьд ер къамарга хьал кхоачаш?! — из тайпа дешаш хулар хIара мел язъяьча жалоба тIа. Цул совгIа, мел яздир цох районни а республикански а газетий оагIонаш тIа! Чот йоацаш дукха бар хьона цох яздеш хиннараш.

ДIадахача шера керда начальник хержар РЭС коллективо. Из а ва цу организаце болх беш хинна зIамсаг Чапанов Бамат-Гири. Боккха кхаъ хилар цох дуккхача наьсархошта. «ХIанз, мукъагIа цаI хила мег», «Дика болх ба-кх, из дIаваькха», «Ха йоацаш хIама хинадоацал цхьаккха а»... — яха дешаш дар цу хана ши саг вIашагI мел кхийттача хьахозаш хиннараш.

ТIаккха, малагIа хувцамаш да цу организаце н. Чапановс кулгалдеча хана денз хьахиннараш? Цу хаттара нийса жоп дала хьожаргва со. Бакъдар-м, бакъхила деза. Юкхьанца дика дIаволавеннавар керда хержа кулгалхо. КIезигагIа дIайовра бахача наьха цIагIара лампаш. ЧIоагIа раьза бар цу гIулакха дукха наьсархой. Цхьабакъда, гаьна даланзар-кх из. Е «бIарг» хиларий а хац, е цхьанне «баькхар» бахарий а хац, вIалла дага а доацаш, цIаьха хувцабелар РЭС-а болх.

Хьалха-м, дийнахьа цкъа ток дIайоайича а, ши-кхо сахьат далалехьа юха хьалора. Цхьабакъда, хIанз из дIайоайой, шин-кхаь ден кхы дог даха дезац. Из тайпа сурт хилар укх деношка Экажкъонгий-Юрта а. Нийсса кхо дий кхо бийсен даькхар цу юртарча наха фусамаш баьде йолаш багIаш. Шоана ма хеталаш, аз се цу юртара волландаь из дувц, аьнна. ЦIенача дег тIара да шоана кз иштта ца хилар. Цох тешал деш аз массехк масал доаладергда шоана. Ховш ма хиллара хIанз дукха ха йоацаш вIашкка ши цIей дездир вай. Уж фу цIейш да массанена а дика ма хой. Тешаргдий шо, цу дезача деношка района дуккхача юрташка ток хиланзар, аьлча?! ТIаккха, дIауйла ел оаш, мел наьха дегаш дохадаь хургда цу «совгIато». Цкъадале, дукха дуа хIамаш дIакховса ма дийзарий, холодильникаша болх ца барах шозлагIа-дале, самукъа даккха хьажа телевизор а мича хилар.

Цул совгIа, укх деношка Грознерча телевиденес хьахьекхар дуккхача адамий безам тIабаха дола «Бакъдар дувцаргда» яха документальни фильм. Итташ эзараш нах бисар цунга хьажа йиш йоацаш. ТIаккха дIауйла ел оаш, мел адамий дегаш этIадаьд цу гIулакхо. Иштта хьадоагIа-кх из Наьсаре укх тIехьарча ялх — ворхI бетта.

Со се кIезига ихавац РЭС начальник волча. Дуккхаза дийхад, ма леладе уж гIулакхаш, яхаш. «Кхы хургдац из», цо ца оалаш цкъа дIа а вахавац.

Цул тIехьагIа а, цул хьалхагIа а, мел телефон йийттай аз цунга «ма леладе уж ловзараш», «ма багIийта нах ток йоацаш», яхаш. Цхьабакъда, цох а хьабоалаш пайда бац. «Укх сахьате дIабоахкийт аз болхлой», оалар цо...

Ер материал язъе со воалавенна массехк ди да. Из хIанад аьлча, дийнахьа журналисташ арахьа ма бий. Массехк дийнахьа, ток ца хиларца иштта гаьна яьлар са ер.

ТIеххьара белгалдаккха безам бар са цхьа хIама. Из фуд аьлча, къаьстта укхаза ток дIайоаю денош, наха салоIаш дола шоаттен кIирандии да. Цхьаккха тайпа а таро хилац цу деношка е салаIа, иштта кхы цIагIа де дезар де. Къаьстта хало кхоач цу хана цIенноаношка. Баракъаш дитта, аьшк тоха, йиш хилац. Из ши ди мара кIира кхы мукъа ха а ца хилча, хаттар да са н. Чапановга: «Фу де деза цар?»

Хоза хета дIайолаяьяц аз ер статья: «Къахьачох чам ца баькхача мерзачун чам байзабац», аьнна. Со хийцца ала йиш йолаш ва: дукха наьсархой ба тхьовра вай лакхе вийцача Дударов Мурадах модз тарденна! Цу деша уйла йича бакъахьа яр-кх Iа, нов. Чапанов.

Сона хетачох, тахан аз хьога яхар кердадаккха йиш йолаш ба районе баха эзараш нах.

М. МУТАЛИЕВ,
тха соб. корр.

Варна яхача болгарски городе баха нах дIаIемаб баьцадаарий тикашка шера моллагIча хана керда баьцадаараш эца йиш хиларга. Уж цхьадолча даькъе лоаттаду Варна юхе уллача Игнатово яхача юртарча тепличнп боахамера. Укх шера тепличай болхлоша Варне бахачарна цхьа совгIат кийчдир: цар 280 квадратни метра тIа пасташ хьалкхею. Хьалхара хьувкъам пар торгови сете дIабахьийтар февраль бетта, цунах эцархой гIадбахабар, хIаьта, боахама цунах пайда хул.

СУРТА ТIА: Игнатово яхача юртарча теплични боахама болхлой Димитрова Еленаи Добрева Марияи.

БТА—ТАСС сурт.

Саги автомобили

ГАРАЖНИ АМЕРИКА

Нагахьа санна США-х автомобилий мохк оалаш дале, тIаккха Сан-Франциске эггара а автомобильни йола город я. Цига вахача 700 эзар сага 430 эзар автомашин я. ХIаьта цар кхотаяларга хиллача Сан-Франциске квадратни милага 10 эзар автомобиль кхоач, йоах гаражий Управлене кулгалхочо Кевин Хэгерте, цунца цу хьакъехьа къовсалургдац дунен цхьанна города а.

Цунга хаьттар оаха гаражаш низкъала йий Америке? — аьнна.

— Берригa мохк бувцаргбац аз, — аьлар цо, — бакъда, йоккхийча городашка-м низкъала я. Оаш а зийна хила мег автомобиль дIаоттае моттиг Сан-Франциске лаха хала долга. 525 эзар автомобиль дIаоттае мах боаха стоянкаш, тратуарий дIоахала моттигаш, хIаьта иштта гаражаш а йоллаше да из. Из хьал иштта низкъала оттаду ханна лелаяра автомобилаш дIайийцача, дукха баьхкача туристаша, автомобилаца балха ухараша а. Цул совгIа, стоянкаши гаражаши йоагI - йоагIача нийсъяь а яц, цхьатарра лелац машинаш улицашка а. ДукхагIбараш шоай машинаш улицашка лоаттае езача овтт. Дуккха бахьанаш хиларагIа из проблема къоастае хала да.

Царех цаI да гараж хьае моттиг лаха хала хилар, — йоах цо. — Безача маьхе да лаьтта Сан-Франциске, хIаьта нах бахача кварталашка-м вIалла мах баь а варгвоацаш да из цига нах чубаха цIенош ца тоъаш хилар бахьан долаш (ялх эзарнел совгIа саг ва фусам йоацаш, — **авторо белгалдоаккх**). МоллагIа коммерчески гараж хьалъеш хилча, цIенош хьалдергдола лаьтта дIалоацаргда. АттагIа да ший личнi гараж хьалъяр. ТIаккха лаьтта кIезига мара дезац, из лаха аттагIа а да, бакъда, лаьттах доаккхар из хьалъярга додачул дукхагIа-м хургда. Духхьала цхьа машин оттаялла йолча лаьттан кIаьдах юккъера лаьрхIача 12 эзарнегара 14 эзарнега кхаччалца доллар доаккх.

Вож бахьан да Сан-Франциска мунициполитетага средстваш ца тоъаш хилар. Калифорне хинна ца Iеш кхыча штатий а иштта хьал тIа я хIанз дукха городаш. Гаражаш хьалъяро а гIулакх кхоачашдац. Уж дукха хIама дIадохийташ хьалъе езаш яле а, мунициполитета пайдане я.

Коммерчески гаражех пайда эцара лаьрххIа йола арендо - договорни система я. Царех дукхагIъяраш мунициполитето 13 компанега дIалу. АрендагIа доагIар цар дIадохьийт городской казне, хIаьта иштта шера деррига а 22 миллион доллар ахча хьахулаш дола юкъарча дохода тIера доагIа 20 процент а. Нагахьа санна коммерчески гаражаш зданешка е да волаш долча лаьтта яле, тIаккха компанеша гаража е лаьттана аренда еш хиларах договор ду, е здани хьалъеча хана лаьттан кIал гараж, дукха этажаш йола гараж е гуччахьара стоянка яра царца дакъа йолх компанеш. Мистера Хэгерте дувцачох доагIаш хила ма деззара, лоацца аьлча гIулакхаш леладара арендни форма эггара дукхагIа яьржа а массе оагIонна пайдане а я.

ХIаьта фий бахача наха коммерчески гаражаш? Уж ца хилча таханарча Америка моллагIча йоккхийча города гIулакхацарен къахьегамеи вахар хила йиш йоацача даргдар.

Американца балха ди дIадолалу гаражагара. Нах чубахача цIеношка цхьоалагIа этаж гаража къоастаяь я. Автомобиль лораяра а элементарни комфорт хилийтара а из мел аьттув болаш да дувца а дезац. Гаражни иаI хьа а елл, дIа а къовл дукхагIдолча цIеношка дистанционни пульт - передатчика командагIа.

ТАСС-а корпункт я Сан-Франциска юкъерча дукха этажаш йолча здане. ЦIеношта кIал гараж я. Цига машин лоаттаярах бетта 100 доллар лу оаха. Цу здане бахачарех хIаранена могаргдац машино цига латташ йоаккхача ханах доагIар дала. Гаражера лифтаца конторе хьал тIа варгва хьо.

Американцаш Iемаб городе гIолла машинашца аха, улицагIа ара а ца хьожаш. Из бIаргадайр сона Iай городе Сейлеме, Орегон штате. УлицагIа шийла я, лоа улл. ХIаьта хIама кхалла тхо дIачудахача торгови центре цхьаккха саг вацар йIайха куртка ювхаш, кий ца туллаш хиларал совгIа. Из да центр йIовхал йолча гаражаца хетта хилар.

Гаражаш а стоянкаш а тайп - тайпара хьаяь я. ДIачуводача хана цхьайолча моттиге соцаву хьо автоматически шлагбаумо, машина чура ара а ца воалаш лаьрххIа яьча устройства чура талон эц Iа, цу тIа оттаяь я хьо гараже хьачувена ха. Мукъа моттиг а лехе, машин дIаоттаю Iа. Аравоалача хана талон дIалу Iа кассирга, тIаккха хьайгара доагIар дIа а деле, аравоал. Хьа автомобиль кхыча моттиге оттае йиш я гаража болхлочун, цо лургда квитанци а.

Городал арахьарча йоккхийча тикашта юхе машин оттае йиш я мах боацаш. Городе кхыча тикашка парковка сахьата е ах сахьата деннар меттаоттаду, нагахьа санна Iа хIама ийца дале. Вокх ханах доагIар хьа чотагIа хила деза. Банкаша лу клиенташта машин лоаттаярах 15 минотагара 30 минотага кхаччалца йолча хана дала доагIар.

Американца автомобиль хIама ца эшшаш хадданза хиланза яргйоацар хинна дIаотташ я. Иштта я гаражаш а. Масала, хIаьта Сан-Франциске уж транспортни проблемаш кхоачашъяь а Iац. ГIишлоний укх тIеххьарча шерашкара дукха этажаш йола коммерчески гаражаш оригинальни архитектура йолаш я, цар хозъю город.

Юрий АЛГУНОВ,
Андрей СИДОРИН,
ТАСС корр.
Сан-Франциско.

Доазол дехьара

Позици

Ландтага эггара къонагIвола депутат, земельни партийни организаце парламентски франце председатель. Эггара къонагIвола земельни правительства премьер-министр, йоккхагIйолча парте председатель. Юххера а ФРГ исторе эггара къонагIвола федеральни правительства керте латтар.

Гельмут Коля балха карьера цу этапаша хьахьокх, хIанзарча ФРГ канцлера, Кераста дина — демократически союза председатела мел боккха политически никъ баьб. Из, къамаьл а доацаш, 70-гIа шераш чакхдоалашен 80-гIа шераш дIадолалушен неоконсервативни талгIенца Iаьдала керте эттача, керда бIаьшере хьатIакхачалца малхбузен мехкашка низаш дIа-са нийсдара вIаши яра шанс йолча малхбузен пачхьалкхен деятелашта юкъе эггара чIоагIагIа цIихезачарех цаI ва.

...Бундестаге хоржамаш хила кIира совгIа ха йиссаяр. Цхьа пресс-конференци чакхъяьлча канцлера сога хаьттар: «Аз дакъа а лоацаш чакхъяьхача хоржамашта хьалхарча цхьан митинге сона мича вайра хьо?»

— Цхьацца бахьанех вIаштIехьдаланзар са, — аьлар аз. Г. Коля советски журналист митингашка ца хилар зийна хиларах цец а ваьнна.

— ХIаьта аз хьо кастта хургйолча митингашка хьех, — аьлар канцлера.

ШоллагIча дийнахьа корпункте телефон техар федеральни канцлера ведомства цхьан отдела заведующе, боннски журналисташца айхха бувзамаш леладеш волча Аккерман Эдуарда. Цо аьлар, Г. Колеца вертолетаца, тIаккха самолетаца, Боннера, цун ши митинг хургйолча ФРГ къулбехьен-малхбузен даькъе хьо веча бакъахьа хетар тхона, аьнна.

Йиллача хана со федеральни канцлера ведомство йолча хьатIавера. Ведомство лораеш йола федеральни пограничнш служба наряд со воагIаргволга ховш яр. Правительства керте латтачун балха деношка квартира санна йолча коттеджа гаьна йоацаш федеральни пограничнш служба вертолет бIаргайра сона. Аз хет, мичаб соца канцлер накъавоаккхаш хургбола журналисташ. Боннски журналистий группа митинге лаьрххIача автобусаца дIаяхаяр. Тхо цхьана дIадолхаш са канцлераца кхы новкъа саг воацаш къамаьл де таро яр.

Кастта канцлер араваьлар. Ара шийла яле а, цун керта тIа хIама тиллацар. Из лаха а тенна а саг вар. Цун баьде пальто тIаювхар, кIай шарф а хьерчар.

— Кхыча политикаща нийсдича канцлер эггара сихагIа йодача транспортаца лела йиш йолаш ва, — йоах вела а велаш Г. Коля. Цхьабакъда, итт минот яьлча вай дIатIаховшаргдола самолет частни фирмагара арендагIа хьаийца я, хIаьта цунах доагIар правительствос а ца телаш парте тел.

Экипажа канцлерага моаршал а хаьтте, шоаш кийча хиларах бола хоам бу.

— Машина цIена я. Къаьнарчо сов чIоагIа тата деш дIа-хьа дувцар хазацар, — йоах Г. Коля.

Керттера къамаьл тIехьагIо долалу. ХIанз Г. Коля иллюминатора чу гIолла рейнски столица а додача хина а хозалга хьожалга дийхар. Вертолет дукха лакха ай ца луш аэродром йолча оагIорахьа йода.

Ялх-ворхI саг чухара лаьрхIача самолета чу вертолета чул а готтагIа я. Самолет хьалгIотт. ТIаккха канцлера телефона чу гIолла капитанага хоатт мел никъ бе безаргба вай, аьле. ХIаьта цар (1,5 сахьата) безаргба аьлча. Салона чу йIайхагIа хургйолаш хIама де оал, цо. ТIаккха шийна тIера пиджак Iо а яькха свитер тIаювх. Цунца цхьана дIаводаш аз кхетаду моллагIвола саг хьогаргволаш шийн физически а интеллектуальни а низ эшача стресса ситуацешка, масала, цу сайпийна дуккха [illegible] наха [illegible] нешта кхин [illegible] миноташ [illegible] эца [illegible] оттабалаш.

Цо сога деча [illegible] хетаде йиш яр. Г. Коля сога чоалхане доаш хаттараш а ду: шуьшца шина [illegible] быт, сенца белгала а [illegible] кухне, малагIа корта бохабу малараш доарх. Советски хьозера кагирхоша мишта дIахьу шоай мукъа ха. Оаха иштта хьа а чоалхане йола темаш юш: СССР перестройка духьала нийслу керттера халонаш, уж эшаяра наькъаш. Укхаза канцлер аз дувцачунга ладийгIа ца Iеш цу хьакъехьа шийна хетар а оал, из хетаргахьа, правительственни экспертий выводаш тIара доагIаш дар.

Г. Коля вай перестройках, цун чурча политиках, дунен халкъашта юкъерча лоархIамах йола уйла цхьан тайпара яцар, хIаьта из хувцалора радикальни хувцамаша СССР вахара ерригa сфераш чулацарга хьежжа. Цкъарчоа дош ца хеташ, лоралуш тIазцар советски реформаш, тIехьагIо цу хувцамашта раьза вар из.

Канцлера хетачогIа, перестройка керттерча проблемах цаI хIанзарча дунен боахамах дика кхеташ, менеджмента говзал караерзаь йола лакхаквалифицированни кадраш кийчъяр. Цо сога хьахайтар ше цу даькъе хIара оагIонна ховш дар дIа-хьа довзийталга шерде лерхIаш волга. Г. Коля ФРГ-еи СССР-еи шоайла леладу экономически гIулакхаш шердара боккха теркам тIаухийт.

— Федеративни Республикеи Советски Союзеи — шоай географически хьалага хьежача бокъонца бола торгови партнераш ба. Масала, США, Япони санна йола дунен экономика кхыйола центраш, СССР европейски дакъан дикка гаьна я. Вай хIанз дукха хIама де деза вIаши леладу торгово - экономически гIулакхаш шин мехка потенциалашта жоп луш болча боарам тIа дахара духьа, — йоах канцлера.

ХIаьта цо Малхбоаленеи Малхбузенеи юкъера гIулакхаш дIахо дегIаккхувлара гIо-новкъостал дергда. Укхаза хIанзалца лоархIаме а хиннай, дIахо йодача хана кхы а лоархIамегIа а хургья советско - американски диалог. Цу гIулакхе ший дакъа юкъедахьа кийча ва Г. Коль. Цун хетачогIа, позитивни эффект лургья канцлера США администрацеца леладеча стабильни бувзамаша. Уж бувзамаш чIоагIагIа мел хул Вашингтон дукхагIа кийча хургья Бонна хетачунга дикагIа ладувгIа. БIаьрчча хьанийцача канцлера могадир лакхерча боараме хинна советско-американски вIашагIкхетараш. Хьалха хиннараш а хургдараш а. Из массаза а уж вIашагIкхетараш чакхдахара тIехьа хиннав, цо лечкъа а ца деш йоах ший советски кулгалхошца вIашагIкхета безам болга, царца дунен халкъашта юкъерча политика керттерча проблемаех дувца а, шинна оагIонаша шоайла леладеш дола гIулакхаш тоадарга долха наькъаш белгалдаха а лаьрхIа волга.

1983 шера аьхкий Г. Коль СССР-е официальни визитагIа вена хилар. Из Москве вахарал совгIа Киеве а хилар. Со АПН лаьрххIа корреспондент санна малхбузенгермански а иштта кхыча а журналистий йоккхача группаца из накъавоаккхаш вар. Тхона хайра: федеральни правительства керте латтар санна канцлер СССР-ра ший визита чIоагIа раьза волга. Г. Коля санна дий-дар, Ю. В. Андроповна дикача сага санна шин безам тIабахаш. Цу хана царна [illegible] хилар, [illegible] ФРГ 1983 шу [illegible] дил-лача юкъера боараме тохаш йола керда американски ракеташ [illegible] про-граммица. Цо Малхбоален а Малхбузен а юкъера гIулакхаш [illegible]. Укхаза иштта, [illegible] «Першинг-2» яхараш а крылати а ракеташ малхбузенгермански лаьтта [illegible] хиннача [illegible].

Нагахьа санна, Г. Коля хIанзара позици, хьалха хинначунца нийсйича, цхьадолла дакъе, Европера тактически ядерни ракеташта «модернизаци» ярах йолча натовски дискуссех яр белггала хувцаеннай: тахан канцлер ядерни герзаш сихха Iоадара, уйла ца еш решенеш тIаийяра духьала. СССР-а цун союзниккий тактически ядерни средстваш кIезигьяра хьакъехьа переговораш яра йола предложени хьаллоацаш ва. Из малхбузен альянсе цу уйлан тIа латт ФРГ правительствона США-с. Англе ший оагIорахьара Iоткъам лоаттабешше а. Г. Коля дика кхетадора: нагахьа санна, из Федеративни Республике керда американски ядерни ракеташ дIаоттаяйтара раьза хиннавалаpe, цо Малхбузен-Малхбоален юкъера гIулакхаш цIенхаштта толхадергдар, иштта из цун правительства кхела чIоагIа Iаткъаргдар. ХIана аьлча, цун харжархоша «кхы тIа герзаца Iалашъяра» дола гIулакх мегийтаргдацар.

Дар долчча хила деза, Г. Коля хоадам беча моменте 1987 шера августе «Першинг-1А» яхача бундесверовски ракеташта модернизаци яра йола решени тIанийцанзар, цунца советско - американски РСМД Договорах йолча новкъа хинна духьаленаш дIаяьхар.

Цу хана 1983 шера, хьал кхы тайпара дар. Г. Коля «Першинг-2» яхараш а крылати а ракеташ укхаза дIаоттаяро ФРГ-с ший малхбузен лоалахошца леладу гIулакхаш талхаргдолга ше кхетадешше, из цу дешах американцаша хьалхабаькхача натовски наькъ тIара валацар. Цудухьа, хетаргахьа, чIоагIа безам болаш вар из советски кулгалхочунца вIашагIкхета. ХIаьта цул тIехьагIа чIоагIа гIадваха вар, бе-бе уйлаш яле а, ший Ю. В. Андроповца безаме, Iимерза къамаьл хиларах.

Укхаза хьагучаьлар канцлера оамалий цхьа белгало: цо политике сагаца дIа-хьа леладеча гIулакхел дезагIа хIама лархIац. Цар метта отталургьяц кхоалагIча сагага гIолла хьакхоача информаци, документаш, цар дIа-хьа язду каьхаташ. Цудухьа хIанзарча боннски министрашта юкъе Г. Коля массехк къаьнара доттагI ва. Из царех теш, уж лорабу. хIана аьлча, шийна уж дика бовзаш хиларах. Дунен халкъашта юкъера гIулакхашка а тIехьа. шоайла дIа-хьа леладеча гIулакхашта ког гIортолга ю цо.

Г. Коля М. С. Горбачевца хьалхара вIашагIкхетар 1985 шера апреле хилар, канцлер Москве К. У. Черненко дIаволлача дакъа лаца венача хана. Цу хьалашка къамаьл лоаца хилар. Цо шоашта хетар кIоарга дIа-хьа дувца, арахьарча политика хьакъехьа а иштта шоайла а гаргa баха таро яланзар. Къамаьл лакхерча боараме вIашагIкхетарца дIадоладе а шиннена хетар практически гIулакхашца чIоагIде а дезар.

Цу тайпара лакхерча боараме советско - малхбузенгермански вIашагIкхетар 1988 шера октябре мара хиланзар. Советски кулгалхой цхьаболча малхбузеневропейски а кхыча а мехкий лидерашца хинначa дуккхача переговорашта юкъе из белггала яр вIаши леладе лаьрхIача гIулакхий масштабашца. Цун хьокхамаш кхы дIахо дегIадоаладе лаьрхIар М. С. Горбачева 1989 шера июне ФРГ ергйолча визитаца. Лакхерча боараме Москве хиннача вIашагIкхетарий керттера итог лерхI Г. Коля, шин мехка кулгалхошта юкъе эшаш дола бувзамаш оттар. Канцлерага советски столице визитагIа веначa хана эггара чIоагIагIа теркам тIаэзар фу дар, аьнна, аз хаьттача хана Г. Коля белгалдаьккхар ше М. С. Горбачевс чIоагIа безаме тIаэцар а цунца хинна къамаьлаш дар, аьнна. Къаьстта Мосверча даче формальни доацача цIагIарча хьале хинна вIашагIкхетар.

— ЧIоагIа лоархIаме да, тхона къамаьл дикача хьале де таро луш бола юкъера мотт корабаь — из ФРГ-еи СССР-аи юкъера диалог, гIулакхаш беркатерча хьале дIахо дахьара йола кIийле хьаяр да, — аьлар канцлера.

Владимир МАРКОВ.
(АПН).
Бонн — Москва.

ЯПОНИ. Японе къаман оборона управление мехка квартирашка дIанийсбаь болча американски тIема долакъолчо командоване викалашца цхьана каст-каста демонстрацие ю советски доазон юкъарчал доацаш гара уллача Хоккайдо яхача гIайре тIа тIема низаш дIахьола тIерташ.

СУРТА ТIА: Японе «Самооборона низаш» яха аргIанаш маневраш Хоккайдо яхача гIайрен тIа еча хана.

ТАСС фотохроника.